

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

На правах рукопису

ГРИГОРЕНКО Олександр Петрович

УЧАСТЬ МОЛОДІ В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОМУ ВИРОБНИЦТВІ
УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ, УРОКИ.

/1960-1980-і рр./

07.00.01 - історія України

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т
ДИСЕРТАЦІЇ НА ЗДОБУТТЯ НАУКОВОГО СТУПЕНЯ ДОКТОРА
ІСТОРИЧНИХ НАУК

Київ - 1995

94(444)

00761518 (S)

Дисертація є рукопис

Робота виконана у відділі сучасної історії України інституту історії України НАН України

Науковий консультант: доктор історичних наук, професор П.П.Панченко

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, професор А.В.Санцевич
доктор історичних наук О.О.Бондарчук
доктор історичних наук, професор М.М.Карабанов

Провідна організація: Київський державний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова

Захист відбудеться "22" ~~травня~~ 1995 р. о 14.00 на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 50.17.01 для захисту дисертацій в Інституті історії України НАН України

Адреса: 252001, Київ - I, вул.Грушевського, 4, Інститут історії України НАН України

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Інституту історії України НАН України

Автореферат розісланий "14" ~~листопада~~ 1995 р.

ВЧЕНИЙ СЕКРЕТАР спеціалізованої вченої ради доктор історичних наук

Н.А.ШИП

ЛННБ ім. В. Стефаніка
АН України

І. ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

Актуальність теми. У розбудові незалежної Української держави надзвичайно велике значення має стан розвитку сільськогосподарського виробництва. Це найважливіша складова господарського механізму суспільства. Особливу роль відіграє воно в Україні, в якій сільське господарство є визначальним елементом соціально-економічного розвитку. Агропромисловий комплекс є винятково важливим компонентом економіки України. Тут зосереджено близько третини основних виробничих фондів, працює четверта частина зайнятих у народному господарстві, виробляється близько 40% валового суспільного продукту та третина національного доходу. На його розвиток в останні роки спрямовувалося близько 40% загального обсягу капітальних вкладень^І. Селянське питання багато в чому визначає сьгоднішній стан суспільства, його перспективи. Не випадково Верховна Рада України окреслила проблему пріоритетного розвитку села в числі найбільш важливих.

Роль і місце сільського господарства в системі економіки країни полягає в тому, що воно створює відповідні умови для нормального функціонування суспільства, є невід'ємним від життя кожного його члена і винятково важливим чинником життя і практичної діяльності народу. Аграрне виробництво України є тією сферою, результати діяльності в якій неминуче зачіпають усе населення, кожну без винятку сім'ю, кожного жителя міста і села. Розвиток сільського господарства є однією з важливих соціальних проблем.

В 60-80 рр. Україна була найбільшим сільськогосподарським районом і займала значне місце у формуванні продовольчого фонду колишнього Радянського Союзу. В республіці вироблялось понад 20% зерна, 25% кар-

топлі й овочів, 60% цукрових буряків, майже половину соняшнику і близько чверті загальносоюзного обсягу м'яса і молока¹. Вже тепер наша суверенна держава за обсягом виробництва продукції сільського господарства займає провідне місце в Європі. За даними європейської статистики, займаючи за кількістю населення п'яте місце на континенті (без Росії), по виробництву зерна Україна посідає п'яте, цукрових буряків - перше, картоплі - друге, соняшнику - перше, м'яса й молока - третє місце². Сільське господарство України має багатий досвід, величезні природні й економічні можливості. Та й уміння працювати на землі українцям не позичати. Разом з тим, не дивлячись на певний прогрес в розвитку аграрного сектору і збільшенні обсягів виробництва сільськогосподарської продукції, продовольча проблема є самим злгоденним, першочерговим соціально-економічним завданням. Завдання піднесення сільського господарства вимагає напруження зусиль всього суспільства, і, насамперед, його найактивнішої частини, молоді.

Розвиток людського суспільства - це такий процес, який включає в себе послідовну зміну поколінь. Кожне нове покоління, засвоюючи результати праці своїх попередників, виступає в певний час в усіх сферах суспільного життя як активна творча сила, вносячи в цей процес свій незамінний внесок, забезпечуючи дальшу прогресивну наступність в суспільному розвитку. Наступає час, коли на активні життєві позиції виступає нове покоління, яке має продовжити справу своїх попередників. Історія людства забезпечується послідовною зміною і спадкоємністю поколінь. Процес спадкоємності і зміни поколінь нероз-

1. Радянська Україна.-1984.-26 травня.

2. Бабич А. Гордіїв вузол сілеземіни.-Голос України.-1992.-3 червня.

ривний як і саме життя.

Кожне покоління являє собою складний соціальний організм з властивими тільки йому параметрами. Серед поколінь самим складним і динамічним є молоде. Першою важливою основою виділення молоді як соціально-демографічної групи є вік. В Законі України "Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні" молодіжний вік громадян України визначається в діапазоні від 15 до 28 років¹. Цей вік можна рахувати межею, за якою починається більш стабільне життя, настає пора і більш значної трудової віддачі.

Молодь являє собою складний і багатогранний об'єкт дослідження. Молодь - конкретно-історичне поняття, яке позначає частину суспільства, що інтенсивно формується, вчиться, зростає фізично й соціально, мужніє, готуючись змінити попередні покоління. До сільської молоді належать молоді люди, які постійно проживають в сільській місцевості і працюють в сільськогосподарському виробництві. Являючись особливою соціально-демографічною групою сільська молодь разом з тим безпосередньо входить до складу трудівників села. Її риси залежать не тільки від вікових особливостей, а й не меншою мірою від природи та соціального обличчя селянства. Сільська молодь неоднорідна за своїм соціально-професійним складом. За рядом ознак (виконувані виробничі функції, характер праці, професія, заробіток, освіта) її можна розділити на такі соціально-професійні групи: керівники вищої і середньої ланки, спеціалісти, службовці (без спеціальної освіти), механізатори, працівники по обслуговуванню сільськогосподарських машин, тваринники, працівники ручної немеханізова-

1. Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні: Закон України, 5 лютого 1993 р. - Голос України. - 1993. - 3 березня.

ної праці без спеціальності, будівельники, фермери. Групи ці не залишаються постійними.

Сільська молодь – могутня верства молоді України. В 1960 р. в сільськогосподарському виробництві України трудилися мільйони юнаків і дівчат¹. В результаті багатьох причин, і насамперед, дискримінаційної по своїй суті політики держави стосовно села, кількість молоді в селах неухильно зменшувалася. В січні 1989 р. колгоспна і радгоспна молодь складала по відношенню до всіх трудівників села 14,7%². Кожен третій сільський спеціаліст, кожен четвертий механізатор були молодими людьми віком до 30 років. Молодь села виконує роботу, без якої було б неможливе життя. Праця на землі відіграє вирішальну роль в житті людства. Селянська праця, значною мірою полегшена застосуванням техніки і добрив, залишається, як і раніше, однією з самих важких форм фізичної праці. Праця хлібороба ніколи не була легкою, іноді вона вимагає від молоді особливого напруження фізичних і духовних сил. Ростити хліб, доглядати худобу, плекати сади й виноградну лозу – все це вимагає копіткої праці, великої дбайливості, багатьох і багатьох зусиль.

Необхідність працювати вироблялася в селянстві століттями. Саме з сільськогосподарської працею зв'язані джерела духовних цінностей селянства. Прагнення молодого селянина працювати за своїми здібностями розкривається перш за все в зростанні творчої активності. Її прояви різноманітні: добросовісність в праці, трудова ініціатива, раціоналізаторство і винахідництво, новаторство, постійне підвищення кваліфікації тощо. Завдання, які ставила держава перед сільським

1. За роботу дружну, наполегливу! – Молодь України. – 1960. – 26 січня.

2. Проблемы молодежи и молодой семьи. Статистический сборник. – Москва, 1990. – С. 174.

господарством, вимагали активності молоді села. Праця сільської молоді проявлялася в сфері однієї з найбільш життєво важливих галузей народного господарства, ставала явищем творчим і мала серйозне значення для всього суспільства.

Майбутнє сільського господарства нашої країни нерозривно зв'язане з молоддю. Ні одне скільки-небудь масштабне історичне завдання не може бути вирішене без активної, діяльної і всебічної участі молоді. Саме ця соціально-демографічна група є найбільш динамічною, готова до сприймання нових ідей, уявлень, має досить високий рівень загальноосвітньої і професійної підготовки, спроможна сміливо взяти на себе вирішення грандіозних новаторських завдань, які стоять перед розвитком сільського господарства. Від уміння сільської молоді використовувати з найбільшою віддачею землю, техніку, кошти, вкладені у виробництво, застосовувати передовий досвід і досягнення науки у великій мірі залежить успішний розвиток сільського господарства.

Вибираючи тему дослідження, дисертант виходив з того, що по ній ще немає узагальнюючих праць, в яких би комплексно в історичному плані висвітлювалися питання участі молоді в сільському господарстві України, розкривалися б процеси зростання її ролі в соціально-економічному розвитку села. Актуальність і науково-практичне значення проблеми обумовило вибір теми дисертаційного дослідження.

Принципом підходу до аналізу подій і явищ, викладених в дисертації, є історизм, який передбачає простежувати події і явища в тих об'єктивних оцінках, як вони виникали і розвивалися в процесі суспільного розвитку. В процесі підготовки дослідження автор використав багатогранні здобутки української національної історіографіч-

ної спадщини, зокрема ідеї В.Б.Антоновича, М.С.Грушевського, О.Я.Сфименко, М.І.Костомарова, І.П.Крип'якевича. Ці історики в своїй науковій діяльності перш за все керувалися принципом історизму, об'єктивного відтворення історичного процесу. Класики української історичної думки прагнули ввести правду в усі свої твори, писати не на догоду комусь або комуся, а задля істини в науці, звільнивши наукові пошуки з пут будь-яких ідеологічних обмежень. На основі такого підходу до висвітлення сучасної історії створюється можливість для наукового аналізу з точки зору діалектико-критичного осмислення складних і суперечливих процесів, що відбувалися в українському селі і в середовищі сільської молоді в 60-80 рр.

Об'єктом дослідження є сільська молодь України як важлива соціально-демографічна група населення, її роль в розвитку аграрного сектору економіки протягом тридцяти років.

Предметом дослідження виступає діяльність державних і громадських організацій, законодавчих і виконавчих органів центральної і місцевої влади, сільськогосподарських підприємств, трудових колективів з питань участі молоді в сільськогосподарському виробництві.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють 60-80 рр. Це був складний і суперечливий період не тільки в аграрній історії України, але й в усьому суспільно-політичному житті. Вибрані хронологічні рамки дослідження дозволили автору дисертації простежити різноманітні за своєю направленістю процеси, які відбувалися в аграрній економіці. Аналіз подій, які відбувалися протягом трьох десятиліть в житті українського села, дозволив простежити участь молоді в сільськогосподарському виробництві України.

Враховуючи актуальність теми, з урахуванням сучасного рівня її

наукової розробки, про що йдеться у першому розділі дисертації, визначено мету і завдання дослідження.

Мета дослідження полягає в тому, щоб на основі конкретного історичного матеріалу, критичного осмислення аграрної політики у взаємозв'язку з особливостями суспільно-політичного життя в 60-80 рр. визначити роль і місце молоді в розвитку сільського господарства.

Виходячи з поставленої мети дослідження, сформульовано такі завдання:

- проаналізувати шляхи підготовки молоді до праці в сільському господарстві;

- показати негативні тенденції в розвитку українського села, які привели його до важкого соціально-економічного стану і заходи, які приймалися по стриманню міграційних процесів молоді з сіл в міста;

- розкрити процеси, направлені на скорочення сезонності в сільському господарстві, показати, як сільська індустрія впливає на соціальне самопочуття молоді;

- дослідити зміни умов праці і побуту сільської молоді, вплив факторів соціально-економічного розвитку села на закріплення молоді в сільському господарстві;

- проаналізувати формування у молоді села моральної відповідальності за результати своєї праці;

- простежити зростання культурно-технічного і професійного рівня молоді, показати її трудову активність в основних галузях виробництва;

- узагальнити і критично осмислити великий фактичний матеріал і сформулювати деякі міркування, які, на думку автора, можуть сприяти формуванню нового типу сільських трудівників, справжніх господа-

рів землі, розвитку трудової активності молодих трудівників села.

Наукова новизна дисертаційної праці визначається в основному тим, що це є перше у вітчизняній історіографії спеціальне узагальнене дослідження, яке висвітлює важливу наукову і практичну проблему, як підготовка молоді до праці в сільському господарстві, її життя і побут, трудовий внесок в розвиток аграрного виробництва в 60-80 рр. Зокрема, в ній досліджується ряд суттєво важливих аспектів проблеми, які в силу певних обставин не порушувалися в історичній літературі: організація цілорічної зайнятості молоді села; різнопланова робота по створенню стабільних трудових колективів на селі; взаємозв'язок виробничо-побутових умов праці і життя сільських трудівників з закріпленням молоді в сільськогосподарському виробництві і вплив цього фактору на розвиток їх трудової активності. Зроблено спробу всебічно показати дискримінаційну по своїй суті політику радянської держави стосовно села; обгрунтовано висновок, що історія сільського господарства не тільки періоду колективізації, але і 60-70 рр. свідчила, що недооцінка соціальних факторів приводила до згубних наслідків в усіх сферах суспільного життя; що трудова участь молоді в сільському господарстві могла б бути набагато ефективнішою, якби держава не експлуатувала її природній ентузіазм, а відповідним чином оцінювала її працю. Новизна характерна і для рекомендацій, сформульованих дисертантом за результатами дослідження.

Науково-практичне значення основних результатів дослідження полягає в тому, що висновки, твердження і міркування, на думку автора, можуть знайти застосування в справі прояву і розвитку трудової активності молоді в сільськогосподарському виробництві, що самим сприятливим чином познайомиться не тільки на соціально-економічному розвитку села, а й на всьому суспільстві в цілому. Основні положення і

висновки дисертації можуть бути використані державними органами для того, щоб зробити правильні висновки з недавнього минулого, теоретично осмислити шляхи та засоби розробки ефективної аграрної і молодіжної політики. Дисертаційне дослідження може бути використане при створенні узагальнюючих праць з проблем аграрної історії України і молодіжної проблематики; при читанні вузівських курсів лекцій з історії України; при читанні спецкурсів в сільськогосподарських навчальних закладах "Молодь і сільське господарство".

Апробація роботи. Основні висновки та результати, що містяться у дисертації, висвітлено в індивідуальній монографії, кількох брошурах, статтях і наукових розробках. Наслідки проведення досліджень знайшли своє відображення у доповідях на міжнародних наукових конференціях, які проводилися в Києві (1994 р.), Одесі (1994 р.), Кам"янці-Подільському (1994 р.), Ізяславі (1994 р.); Всеукраїнських науково-практичних і історико-краєзнавчих конференціях у Вінниці (1982 р.), Житомирі (1994 р.), Одесі (1994 р.), Кам"янці-Подільському (1991 р.); регіональних наукових конференціях у Вінниці (1985-1986, 1988, 1990, 1992, 1994 рр.), Кіровограді (1988 р.), Луцьку (1988 р.), Хмельницькому (1994, 1995 рр.), Чернівцях (1990 р.), Кам"янці-Подільському (1979, 1981-1982, 1985-1990 рр.). Матеріали дослідження використовуються в курсі лекцій з історії України та спецкурсів "Молодь і суспільство" та "Історія Поділля". Деякі висновки і окремі положення дисертації використовувалися в практичній роботі Хмельницьким обласним управлінням сільського господарства та продовольства.

Структура роботи відповідає поставленій меті і завданням дослідження. Дисертація складається з вступу, чотирьох розділів, висновків, приміток та списку використаних джерел і літератури.

У вступі розкривається актуальність теми, визначаються мета і завдання дисертації, її хронологічні рамки, обґрунтовується новизна і практичне значення результатів дослідження.

У першому розділі "Історіографія проблеми" характеризується ступінь наукової розробки проблеми, аналізуються монографії, брошури, статті, присвячені різноманітним аспектам участі молоді в сільському господарстві України. Стан наукової розробки теми свідчить, що історіографія участі молоді в сільськогосподарському виробництві знаходиться тільки в процесі свого становлення. Історіографія проблеми складалась в умовах однопартійної системи і певного обмеження свободи наукової творчості. Спільний недолік літератури з цього питання, виданої до кінця 80-х років, полягає в тому, що поза увагою авторів залишалися негативні явища, помилки, прорахунки, що були породжені волюнтаристським підходом до вирішення питань аграрного сектору. В умовах радянської системи науковці орієнтувалися на аналіз позитивних тенденцій, а спостереження і передбачення негативних явищ не були об'єктом їхньої уваги. При цьому важливо наголосити, що прогностична функція суспільствознавства ігнорувалась державою та її директивними органами. Неможливість вільного доступу до об'єктивної інформації, архівних документів створювала для дослідників значні труднощі для об'єктивного наукового аналізу розвитку суспільства. Лише з розвитком демократичних процесів і крахом в 1991 році старої політичної системи дослідники одержали можливість для об'єктивної оцінки ролі правлячої партії і держави в усіх сферах суспільного життя.

Грунтовний аналіз видань з проблем аграрної історії України, де,

правда, коротко розглядаються окремі питання трудової участі молоді, дано в працях А.В.Санцевича, Л.Д.Беренштейна, П.П.Панченка, В.С.Петренка, В.П.Плисюка, Я.М.Серищева, Г.І.Сургая¹.

В процесі роботи над дослідженням дисертант використав праці істориків-аграрників, які характеризують розвиток аграрного сектору економіки і соціальний розвиток села. Найбільш близькими до теми дослідження є праці М.І.Бушина, П.С.Костика, М.І.Лавриновича, П.П.Панченка, В.С.Петренка, В.П.Плисюка, Е.Т.Соломка². В працях

І. Санцевич А.В. Українська радянська історіографія. (1945-1982). - Київ., 1984; Беренштейн Л.Д. Наукова розробка проблеми розвитку агропромислового комплексу в історико-партійних дослідженнях // УІЖ. - 1988. №2; Панченко П.П. Дослідження тематики історії селянства і розвитку продуктивних сил сільського господарства // УІЖ. - 1986. №7; Петренко В.С. Історія селянства Української РСР 1951-1970 рр. в радянській історіографії // УІЖ. - 1971. №3; Плисюк В.П. Аграрна політика КПРС в умовах розвинутого соціалізму в радянській історичній літературі // УІЖ. - 1983. №5; Серищев Я.М. Діяльність Комуністичної партії по розвитку творчої активності молоді в 60-ті-70-ті рр. // УІЖ. - 1986. №9; Сургай Г.І. Продовольча програма СРСР в українській радянській історичній літературі // УІЖ. - 1986. №1.

2. Бушин Н.И. Социально-культурное развитие села на современном этапе. - Киев., 1987; Костик П.С. Партійне керівництво науково-технічним прогресом на селі. (1965-1982). - Львів., 1984; Лавринович М.І. Соціальні проблеми розвитку колгоспного села. - Київ., 1975; Панченко П.П. Развитие сельского хозяйства Украинской ССР. 1959-1980. - Киев., 1980; Петренко В.С. Село на шляхах піднесення. - Київ., 1970; Плисюк В.П. Радянське село в умовах розвинутого соціалізму. - Львів., 1980; Соломка Е.Т. Аграрна політика КПРС в дії. - Київ., 1980.

цих істориків висвітлюється самий широкий спектр питань розвитку сільського господарства, життя молоді села. Однак ні одна із вказаних праць не охоплює повністю хронологічні рамки даного дослідження, участь молоді в аграрному виробництві аналізується лише побіжно в контексті зазначеної теми. Найбільш повно питання участі молоді в сільському господарстві як проблема спеціального дослідження поставлені в працях М.І.Лавриновича і П.П.Панченка.

Значний фактичний матеріал про внесок молоді в усі галузі сільськогосподарського виробництва зосереджено у виданнях з молодіжної проблематики. В другій половині 80-х років в світ вийшли нариси історії Житомирської, Київської і Дніпропетровської обласних комсомольських організацій¹. Однак підготовлені в дусі того часу ці книги не могли дати реальної картини життєдіяльності сільської молоді. Життя молоді, як і всього суспільства, зображено безпроблемним. Сама структура цих праць побудована таким чином, щоб на кожному етапі суспільного розвитку показати благотворний вплив партійного керівництва в діяльності комсомольських організацій.

Серед праць з питань молодіжної проблематики виділяється дослідження Я.М.Серіщева². Ця і інші праці названого автора висвітлюють загальні закономірності процесів, які відбувалися в усіх сферах суспільного життя при безпосередній участі молоді, розглядаються кон-

1. Іващенко О.М. Нариси історії Житомирської обласної комсомольської організації.-Київ.,1986; Нариси історії Київських міської та обласної комсомольських організацій.-Київ.,1986; Очерки истории Днепропетровской областной комсомольской организации.-Киев.,1987.

2. Серішев Я.М. Молодь - активна сила в боротьбі за комунізм.-Київ.,1975.

цептуальні підходи до дослідження соціальної активності молоді, здійснено комплексний аналіз питань життєдіяльності молоді в 60-80 рр.

О.Ю.Гаврилюк, Ю.О.Курносів, П.П.Панченко і В.С.Чижко проаналізували розвиток соціальної структури сільського населення, прослідкували основні тенденції змін у внутрікласовій структурі селянства, показали роль і місце молоді в системі суспільного виробництва¹.

В ряді праць аналізується безпосередня участь молоді в реалізації аграрної політики. В.С.Щедрін, В.П.Булкіна, О.Ф.Штепа, Є.П.Талан, Л.І.Чернецька² піднімали важливі питання праці молоді на полях і фермах. З цієї проблеми з'явилася ряд робіт у молодіжному видавництві "Молодь". Їх авторами були відповідальні комсомольські пра-

1. Гаврилюк О.Ю. Розвиток соціальної структури сільського населення УРСР в умовах зрілого соціалізму // УІЖ.-1981.№9; Курносів Ю.О. Соціально-класова структура населення УРСР на етапі розвинутого соціалізму // УІЖ.-1983.№12; Панченко П.П. Колгоспне селянство УРСР в період зрілого соціалізму // Вісник Академії Наук Української РСР.-1978.№9; Чижко В.С. Зміни у внутрікласовій структурі колгоспного селянства Української РСР (60-ті- початок 80-х років) // УІЖ.-1987. №10.

2. Щедрін В.С. Ми - молоді господарі землі.-Дніпропетровськ.,1984; Булкіна В.П., Штепа О.Ф. Трудові звершення комсомолу України // УІЖ.-1976.№2; Талан Є.П. Участь молоді Української РСР у комуністичному будівництві // УІЖ.-1977.№4; Чернецька Л.І. Підвищення ролі комсомольсько-молодіжних колективів в сільськогосподарському виробництві (1966-1970 рр.) // УІЖ.-1984.№11.

цівники¹. В цих публікаціях відображено лише матеріали позитивного характеру, що ілюстрували процес виконання партійних настанов. Ці і ряд інших досліджень, присвячених цьому надзвичайно важливому аспекту проблеми, написані в характерному для традиційної радянської історіографії стилі вихвалювання аграрної політики КПРС, переважав описово-возвеличувальний тон.

Життя молоді знайшло своє певне відображення в працях істориків, які досліджували проблеми культурного будівництва. Це перш за все стосується праць А.С.Кондратюка, О.В.Кузьмінця, Л.А.Шевченко, Б.П.Яремченка². Варто підкреслити, що дослідники, зокрема Л.А.Шевченко, критично проаналізувала недоліки, труднощі, що виникали на шляху вдосконалення системи народної освіти. І хоч історіографія з цієї проблеми розроблена найповніше, не можна сказати, що вона досліджена всебічно. Ні в одній праці спеціально не досліджується роль сільської школи в піднесенні культури села, вплив культурно-технічного рівня молоді на її трудову участь в сільськогосподарському виробництві.

Окрему групу літератури складають книги і брошури, присвячені

1. Зерницький В., Лубченко І., Рибак А. На передових рубежах п'ятирічки.-Київ., 1973; Матвієнко А.С., Бородін М.І. Ефективність праці сільської молоді.-Київ., 1988; Матвієнко А., Бородін М., Захаревич С. Стежка до майбутнього села.-Київ., 1989.

2. Кондратюк А.С. Діяльність КПРС по розвитку культури села в сучасних умовах.-Київ., 1986; Кузьмінець А.В. Деятельность КПСС по укреплению связи школы с жизнью.-Киев., 1987; Л.А.Шевченко. Повышение культурного уровня трудящихся в условиях развитого социализма.-Киев., 1985; Яремченко Б.П. Культурные преобразования советского села в современных условиях.-Киев., 1984.

окремим колгоспам і радгоспам. У 80-х роках в українській історіографії було понад 300 назв таких робіт. В більшості випадків їх авторами були керівники господарств¹. Різні аспекти трудової участі молоді в сільському господарстві відображені в книгах відомих всій Україні передовиків і новаторів сільськогосподарського виробництва². Деякі з них прямо адресовані молоді. Значний інтерес для дослідників мають також книги, видані молодими трудівниками українського села³. Спільним недоліком для всіх цих праць є те, що вони за невеликим винятком охоплюють вузькі хронологічні рамки, написані на обмеженій джерелознавчій базі, висвітлюють, як правило, досягнення у виробництві продукції, залишаючи в стороні питання життєдіяльності сільської молоді.

На межі 80-90-х років, коли остаточно розвалювалася суспільно-політична система в СРСР, почали з'являтися праці, в яких глибоко проаналізовано і висвітлено реальний стан справ в аграрному секторі економіки України, соціальне становище села. Вперше в історичній літературі поставив питання про хронічний характер кризових явищ у сільськогосподарському виробництві П.П.Панченко. Його стаття, в якій розглядалися процеси, що відбувалися в сільському госпо-

1. Мусієнко І.Д. Колгосп імені Леніна Сумської області.-Харків., 1971; Ткачук Г.І. Щедра колгоспна нива.-Київ., 1969; Шкулипа Н.В. От сильного корня.-Днепропетровск., 1988.

2. Гіталов О.В. Наша передова - поле.-Київ., 1986; Диптан О. Ответственное поручение. Встречи, раздумья, надежды.-Москва., 1970; Савченко М.Х. Життя - у праці.-Київ., 1981.

3. Парубок О.Н. Бути господарем на землі.-Київ., 1982; Пріхно М.В. Сила трудового суперництва.-Дніпропетровськ., 1977; Негерей Н.П. Зі школи - на ферму.-Київ., 1983.

дарстві в 60-80 рр., започаткувала поглиблене вивчення цього періоду, суперечливого і важкого¹. В іншій статті П.П.Панченко висвітлив складний еволюційний процес в українському селі на рубежі 80-90-х років, відверто розповів про дискримінаційну політику держави щодо нього². Статті цього історика відзначаються творчим підходом до аналізу і узагальнення фактичного матеріалу, широтою, глибиною і новизною висновків.

Дослідник С.В.Кульчицький, оперуючи матеріалами з новітньої історії України, переконливо показав, що завдяки пріоритетному розвитку промисловості протягом кількох десятиліть держава обезкровлювала село, що саме за рахунок села розвивалися інші галузі економіки і що це було однією з причин масової міграції сільської молоді в міста³.

В дисертації проаналізовано також погляди на дану проблему деяких представників наукової громадськості української діаспори.

Різні питання трудової участі молоді в сільському господарстві України в 60-80 рр. порушуються в тій або іншій мірі в ряді дисертаційних досліджень. В докторській дисертації В.П.Яремченка⁴ побічним чином аналізується вплив культурних перетворень в сільській місцевості на активізацію трудової активності молоді. Деякі питання докторської дисертації О.О.Бондарчука⁵ близькі до теми даного дослідження. Але вони розглядаються стосовно до власної мети дослідження.

1. Панченко П.П. Становище українського села (60-80-ті рр.) // УІЖ.-1989. №8.

2. Панченко П.П. Деформації в розвитку українського села у 80-х - на початку 90-х років // УІЖ.-1992. №1.

3. Кульчицький С.В. Новітня історія України // УІЖ.-1991. №12.

4. Яремченко В.П. Культурные преобразования на селе -1970-1980-е гг. (На материалах Украинской ССР): Автореф. дис. ... докт. ист. наук. -Ки-

Окремі аспекти проблеми висвітлюються в кандидатських дисертаціях істориків, економістів, філософів, педагогів, географів, правознавців.

Аналіз опублікованих монографій, брошур, статей, праць окремих представників української діаспори, дисертаційних досліджень свідчить про те, що деякі питання участі молоді в сільському господарстві України знайшли своє певне відображення в історичній літературі. Разом з тим, аналіз опублікованої літератури свідчить, що дана проблема в абсолютній більшості випадків висвітлюється лише побіжно при розгляді питань зв'язаних з реалізацією на тому або іншому етапі розвитку країни аграрної політики. Необхідно також зазначити, що більшість робіт обмежена вузькими хронологічними і географічними рамками. Наявність жорсткої ідеологічної цензури, неможливість для дослідників користуватися відповідними документами і матеріалами обмежували можливості наукового аналізу. Всебічний аналіз життя і діяльності сільської молоді в умовах тоталітарної системи підмінявся, в основному, описанням її виховання на ідеалах правлячої Комуністичної партії і мобілізацію зусиль молоді на реалізацію її аграрної політики. Питання про історичну відповідальність держави про поглиблення протиріч між містом і селом, соціальну дискримінацію сільського населення в тих умовах науковцями не піднімалося. Крах старої політичної системи створив принципово нову ситуацію в суспільстві. Науковці дістали можливість відновити дійсну картину історичних процесів, звільнити її від догматичних і

ев., 1989.

5. Бондарчук О.А. Агрпромышленная интеграция на Украине в 70-80-е годы. (Общественно-политические аспекты проблемы): Автореф. дис.

...докт. ист. наук.-Киев., 1992.

ЛНБ ім. В. Стефаника
АН України

кон'юктурних нашарувань. Проведений аналіз літератури, відсутність спеціальних досліджень показують, що багатопланова проблема трудової участі молоді в сільському господарстві України в 60-80 рр. вивчена недостатньо і потребує дальшої наукової розробки.

У другому розділі "Професійна орієнтація і підготовка молоді до праці" проаналізовано проблеми підготовки молоді до праці в сільськогосподарському виробництві. Розглядається роль основних соціальних інститутів у підготовці трудової зміни села: сільської загальноосвітньої школи, профтехучилищ, базових підприємств, трудових колективів, наставників, виховний вплив сім'ї, культурно-освітніх закладів, засобів масової інформації.

Значне місце приділено діяльності сільських загальноосвітніх шкіл як головного джерела поповнення кадрів села. Сільська школа виступала важливим фактором економічного розвитку села, аграрного виробництва. На конкретних фактах показана згубна політика держави щодо малих сіл в 60-ті - першій половині 80-х років, в яких відбувався процес закриття восьмирічних і початкових шкіл. Де не ставало шкіл, не затримувалися і молоді сім'ї. Вони шукали місця, де діти могли нормально вчитися. В селах, розташованих у двох кілометрах від початкової школи, протягом 1965-1979 рр. чисельність населення зменшилася на 22%, а у віддалених на 5 і більше кілометрів - на 56%¹. Процес закриття малокомплектних шкіл в сільській місцевості завершився в середині 80-х років. Маленька школа перестала бути бильмом на очах у близоруких реформаторів.

Виховання у молоді готовності до праці в сільському господарстві - процес тривалий і складний. Автор детально аналізує діяльність

¹ Матвієнко А., Бородін М., Захаркевич С. Стежка до майбутнього села. - Київ., 1989. - С. 116.

учнівських виробничих бригад, які були найбільш провіреною і надійним шляхом формування стійких інтересів до різноманітних сільськогосподарських професій. Виявлено недоліки, які гальмували психологічну і практичну підготовку випускників шкіл до роботи на полях і фермах. Виробнича діяльність учнівських виробничих бригад цілком і повністю залежала від доброї волі керівників господарств. Хотіли керівники - відводили землю, виділяли техніку, не хотіли - не відводили і не виділяли. Часто господарства передавали учнівським бригадам, головним чином, стару техніку, що нерідко годилася лише для музейних експонатів. Основним знаряддям праці залишалася сапа. Багато господарств не закріплювали за учнівськими виробничими бригадами жодного гектара землі, а використовували їх як "групи прориву" в авральних ситуаціях, як загони допоміжної робочої сили. Вивчення сільськогосподарських машин в багатьох школах часто відбувалося за схемами і плакатами. Слабо пропагувалися тваринницькі професії: у складі учнівських виробничих бригад було більше як півмільйона сільських школярів, а в тваринницькі ланки входило менше одного процента¹.

Як показує дослідження, професійна орієнтація молоді на роботу в сільському господарстві не завжди йшла в ногу з часом, а випереджала його. Тривалий час дітям говорили, що коли вони виростуть і вивчатися, їх чекатиме неодмінно творча, надзвичайно цікава і приємна робота. Саме тому серед значної частини випускників працювати за ^{бажаних}набуттю професією, наприклад, тваринника² виявлялося мало, тому що, розповідаючи їм про майбутню роботу, малювали "картини майже ідеальні, в яких колгоспні ферми зовнішнім блиском і стерильною чистотою більше схожі на коров"ячі санаторії, ніж на звичайні виробничі

1. XXIII з"їзд ЛКСМУ. Документи і матеріали.-Київ., 1978.-С.79.

приміщення"¹.

У дисертації показано, як в умовах наростання кризових явищ в сільському господарстві державні структури намагалися адміністративними методами залучати молодь до праці в цій галузі. Нічого, крім шкоди, для поповнення молодими кадрами села не приніс компанійський заклик "Всім класом – у колгосп!". Ці заклики особливо лунали в 60-ті роки, лунали і пізніше². "Одностаїне рішення" іти працювати в колгосп найчастіше нав'язували юнакам і дівчатам запопадливі працівники райкомів комсомолу, які вважали, що молодь неспроможна самостійно приймати зважені рішення, не може без підказки розпорядитися своєю долею, визначити власну участь у суспільному житті.

Практика показала, що такий заклик, по-перше, нереальний, а по-друге, і недоцільний. В основі цього заклику знаходилося зневажливе ставлення до професії хлібороба і до молодої людини. Країні потрібні працівники і спеціалісти не тільки сільського господарства. Кожний повинен іти своєю дорогою, цікавою для нього.

Кількість випускників, які після школи йшли працювати у колгоспи і радгоспи неухильно зменшувалась. Якщо в першій половині 70-х років 30-35 тисяч випускників щороку йшли працювати безпосередньо в сільськогосподарське виробництво³, то в 1986 р. 17 тисяч чоловік, 1. Там же. – С. 230.

2. У рідні колгоспи. – Радянська Україна. – 1961. – 3 липня; Монастирська В. Орлиного вам польоту, молоді хлібороби. – Кіровоградська правда. – 1965. – 28 квітня; Нариси історії Київських міської та обласної комсомольських організацій. – Київ., 1986. – С. 460-461.

3. Центральний державний архів громадських об'єднань України, ф. 7, оп. 20, спр. 1334, арк. 52; Архів Міністерства освіти України, ф. 166, оп. 15, спр. 8974, арк. 189.

або 15% від їх загальної чисельності зв'язали свою долю з працею в сільському господарстві¹.

В 60-80 рр. великі надії у вирішенні кадрової проблеми на селі покладалися на сільські професійно-технічні училища. Всебічно аналізується їх діяльність в зазначений період. Основним недоліком, що не давав можливості для повноцінної підготовки кадрів в системі профтехосвіти, перш за все була застаріла матеріально-технічна база багатьох училищ. Підготовка працівників практично носила однобічний характер. Із загальної чисельності підготовлених кадрів, основну масу складали трактористи-машиністи, комбайнери, механіки-водії. Мало підготовлялося кваліфікованих працівників для тваринництва, а також для наладки і ремонту сільськогосподарських машин і устаткування, будівництва, громадського харчування. Негативний вплив на можливість поліпшення демографічної ситуації на селі справляв низький процент дівчат серед учнів училищ. В Черкаській області у 80-ті роки за направленнями господарств в училища зараховувалося тільки до 30% від загальної кількості прийнятих². В цілому серед учнів училищ республіки доля тих, хто поступав за направленнями колгоспів і радгоспів складала трохи більше 50%³.

Близько 5% випускників училищ не з'являлися на місце свого призначення⁴. Понад 50% випускників вибували з господарств на першому

1. Бородін М., Тарасенко В. Молодіти нашим селам // Дійти до кожного.-Київ., 1988.-С.28.

2. Кузьмінський А. Седу - кваліфіковане поповнення.-Радянська освіта.-1986.-19 серпня.

3. Баштанник В.П. Резерви сільськогосподарського виробництва.-Київ., 1987.-С.38.

4. Тютюнников А. Молодь у трудових ресурсах села.-Радянська освіта.-1985.-23 квітня.

ж році роботи¹. Спостерігалася незбалансованість підготовки кадрів масових професій за регіонами й спеціалістами в системі профтехосвіти. В 1989 р. училища діяли лише в 262 з 479 районів України. Найкраще це питання вирішувалося в Дніпропетровській області. З 1984–1985 навчального року тут в кожному сільському районі функціонувало училище або його філіал². Все це в поєднанні з іншими сферами соціально-культурної перебудови села сприяло закріпленню молоді в рідних місцях.

В розділі зроблений висновок, що професійна орієнтація, підготовка молоді до праці давала вагомий результат в тих селах і господарствах, де належним чином турбувалися про людину, соціальний розвиток села.

У третьому розділі "Організація праці сільської молоді" розглядаються такі основні питання: діяльність сільськогосподарських підприємств по формуванню і збереженню трудових колективів; проблеми цілорічної зайнятості молоді села; виробничо-побутові умови праці і життя сільської молоді.

На розвиток сільськогосподарського виробництва прямий вплив мало забезпечення господарств кваліфікованою робочою силою. Аналізуються причини, що привели до масової міграції сільської молоді в міста і робітничі селища. Міграція з села була чисто молодіжною проблемою. Інтенсивність вибуття сільської молоді в 5 разів вища, ніж всього сільського населення³. З 1959 р. по 1987 р. сільське на-

1. Павлов О.І. Соціальна перебудова села.-Київ.,1987.-С.10.

2. Козаков Е.А. Реформа школи в действии// Реформе школи - партийную заботу.-Киев.,1985.-С.99.

3. Соціальна політика і перебудова.-Київ.,1990.-С.187.

селення України зменшилося на 5 мільйонів 483 тисячі чоловік¹. На початку 1979 р. в сільській місцевості республіки кількість померлих вперше перевищила кількість народжених. Так розпочалася депопуляція в українському селі, що охопила на початок 1990 р. 15 областей².

Необхідно сказати, що українське село розглядалося московським керівництвом як важливий резервуар робочої сили для будівництва в обезлюднених просторах Сибіру, Півночі, Уралу, Далекого Сходу і Казахстану об'єктів транспортного будівництва, електрифікації залізниць, спорудженню електростанцій і мереж електропередач³.

Найвищі темпи відходу сільської молоді в міста спостерігалися в селах Вінницької та Чернігівської областей.

Некерована міграція молоді в міста обезкровлювала село, була серйозною перешкодою на шляху до підвищення продуктивності полів і ферм. Таке негативне явище було результатом того, що правляча партія так і не зуміла піднятися до розуміння необхідності турботи про свого годувальника. Упродовж тривалого часу компартійно-державні структури, наче липку, обдирали село, за рахунок якого здійснювалися більшість так званих "соціалістичних перетворень". Й при цьому майже нічого не давали взамін. В радянському суспільстві

1. Прибиткова І.М. Чи загрожує депопуляція українському селу? // Філософська і соціологічна думка.-1989.№3.-С.23.

2. Виступи на пленумі ЦК Компартії України.-Радянська Україна.-1990.-6 квітня.

3. Центральний державний архів громадських об'єднань України, ф. І, оп.145, спр.2943, арк.31,32; оп.258, спр.106, арк.42; ф.7, оп.18, од. зб.469, арк.106; спр.476, арк.29.

всю увагу зосереджували на виробництві, а людина виявлялася на узбіччі. Подібна політика – бездумна турбота про "загальні інтереси" і повне нехтування інтересів особистих – і привела до масової міграції молоді з сіл в міста.

В розділі висвітлюються шляхи, за допомогою яких господарства, державні і громадські організації села намагалися закріпити молодь на селі, сформувані стабільні трудові колективи. Ця робота проводилася в таких основних напрямках:

- матеріальне заохочення випускників сільських загальноосвітніх шкіл, які зв'язували свою долю з працею в сільському господарстві;
- стимулювання юнаків з метою повернення їх після служби в армії на попередні місця роботи;
- увага до матеріального становища молодих сімей;
- підготовка спеціалістів галузі за рахунок господарств;
- турбота про підростаюче покоління як про своїх майбутніх потенційних працівників і увага до ветеранів праці;
- допомога своїм трудівникам в забезпеченні належними житловими умовами.

Дисертант приходять до висновку, що самим ефективним засобом закріплення молоді в сільськогосподарському виробництві є удосконалення виробничих відносин в аграрному секторі економіки, коли селянин перетворюється із міфічного в справжнього господаря землі. В кінці 80-х років в українському селі почали вимальовуватися контури багатуукладної сільської економіки, різноманітність форм ведення виробництва за вибором селян. Лише в гармонійному розвитку всіх форм господарювання, в конкуренції, у ^гварно-грошових стосунках поміж людьми, підрозділами, господарствами, виробниками різної продукції можна відродити інтерес до землі, своєї праці, зробити її

багатшою і щасливою як в матеріальному, так і в духовному відношенні.

Винятково велике соціально-економічне значення для закріплення молоді на селі, розвитку її творчої активності мало цілорічне забезпечення зайнятості людей. Праця в землеробстві сезонна. Якщо в літній період можна ефективно використати робочу силу, то взимку можливість розширення використання праці в рамках самого сільсько-го господарства обмежена. Як показали розрахунки, в 1979 р. в кол-госпах республіки внаслідок неповного завантаження робочої сили протягом року було недовикористано приблизно 647 тисяч умовних пра-цездатних колгоспників¹. В селі в періоди напружених польових ро-біт робочих рук не вистачало, зимою ж навпаки - не знали, чим зай-няти людей. Недостача робочих рук в сільському господарстві носи-ла не абсолютний, а відносний характер.

Сезонність праці в сільському господарстві була особливо обя-жуючою для молодих хліборобів. Для їх життєвого утвердження потріб-на постійна робота, справжня справа, тобто праця за здібностями, до вподоби. Особливо актуальною ця обставина була характерна для жіночого населення, на долю яких припадав найбільший обсяг ручних робіт. На відміну від чоловіків, сфери застосування праці для жінок виявилися не передбаченими. Сільські дівчата масово після закінчен-ня навчання намагалися виїхати до міста, загострилася проблема "на-речених" на селі.

Щоб у селі залишалися жити і працювати люди, особливо молодь, здатні за рівнем своєї підготовки нарощувати продуктивність полів і ферм, організувати нормальне життя для тих, хто там залишився,

1. Лукинов И.И. Труд в сельском хозяйстве // Идеино-воспитательная работа на селе в современных условиях. - Киев., 1980. - С.30.

в дисертації проаналізовано і дано рекомендації щодо шляхів подолання проблеми сезонності в сільському господарстві:

- суміщення професій працівниками господарств, яка б давала можливість забезпечувати їх повну трудову зайнятість протягом року;
- розвиток тваринництва в малих селах, яке вимагає більшої кількості працівників узимку, ніж улітку;
- удосконалення структури посівних площ з неоднаковою трудомісткістю їх вирощування;
- розвиток в господарствах підсобних підприємств і промислів;
- промислова кооперація сільськогосподарських підприємств з промисловістю.

На основі аналізу розвитку сільської індустрії автор показує, що скорочення сезонності сільськогосподарського виробництва мало велике соціальне значення. Воно самим суттєвим чином впливало на спосіб життя села, закріплення там молоді, створення стабільних трудових колективів. Досвід багатьох сільгоспідприємств переконливо свідчив, що, чим вищий рівень допоміжної промислової діяльності, тим вищий рівень сільськогосподарського виробництва.

Створення необхідних виробничо-побутових умов праці і життя на селі було одним із суттєвих завдань, вирішення яких дозволяло ефективно організовувати працю молоді. Критично оцінюється роль радянської держави у ставленні до села, дискримінаційне відношення до сільських працівників. Відсутність соціальної інфраструктури, важкі умови праці та відчуженість виробників від її результатів спонукали мільйони молодих людей залишити село. В розділі наводяться факти руйнівних наслідків злочинної за своєю суттю політики держави щодо так званих "неперспективних" сіл. В 1960-1980 рр. з географічної карти України зникло понад 7 ти-

сяч сіл^I.

Проаналізовано розвиток в сільській місцевості газифікації, будівництва доріг з твердим покриттям, комунальної служби. Особливу увагу звернуто на виробничо-побутові умови в найскладнішій галузі виробництва - тваринництві.

Дослідження показує, що поліпшення умов праці і життя позитивно відбивалося на збільшенні виробництва продукції. Увага до людини приваблювала молодь. У 80-ті роки в Україні зменшилися масштаби міграції сільського населення до промислових центрів, однак повністю зупинити цей процес не вдалося. Більше стало населених пунктів, де умови проживання, праці й відпочинку наближалися до оптимальних. Багато людей, які раніше виїхали з сіл, поверталися назад і зверталися з заявами про прийняття на роботу в господарства. Почався зворотній рух людей з міста в село, хоч рееміграція була ще досить слабкою і не могла істотно впливати на стабілізацію трудових колективів села.

У четвертому розділі "Форми і методи участі молоді в аграрному виробництві" досліджуються питання формування у сільських юнаків і дівчат моральної відповідальності за результати своєї праці, культурно-технічний і професійний рівень молодих хліборобів, їх все більш зростаюча роль в розвитку аграрного виробництва.

Впровадження досягнень науково-технічного прогресу в сільсько-господарське виробництво викликало потребу нового типу працівника - освіченого, який володіє значними знаннями, ініціативного, що вміє творчо мислити і самостійно вирішувати виробничі питання, поєднувати в своїх виробничих функціях фізичну працю з кваліфікованою розумовою працею. Соціальні фактори ставали важливими резервами

I. Ягольник О. Забуті люди.-Радянська Україна.-1990.-22 травня.

зростання продуктивності праці в сільському господарстві. Чим глибше проникали в сільськогосподарське виробництво досягнення науково-технічного прогресу, тим більшу роль відігравала в ньому людина, оскільки вона керувала складними машинами і механізмами. В зв'язку з цим в 60-80 рр. вживалися заходи, направлені на формування у сільської молоді усвідомлення свого громадянського обов'язку, підвищення її культурно-технічного і професійного рівня, щоб на цій основі підвищувати продуктивність праці, добиватися високих трудових показників.

Всебічно аналізуючи питання формування у сільської молоді високих моральних якостей, автор показує, що в цій надзвичайно важливій справі був ряд суттєвих недоліків. В повсякденній роботі з молоддю вчителі, і особливо засоби масової інформації зображали в рожевих тонах життя радянського суспільства, ретельно обходили його труднощі, недоліки, проблеми. В результаті молоді люди виявлялися не готовими до труднощів, які реальне життя підносило їм після одержання атестата зрілості, що відображалося на їх життєвому самовизначенні. Суспільне виробництво, в якому перевага надавалася стажу, а не реальному внескові, не забезпечувало відповідних перспектив для молоді ні в професійному зростанні, ні в оплаті праці. Молоді люди потребують ідеалу, який втілював би благородність життєвих цілей, працелюбство і мужність. Однак українськими письменниками і кінематографістами було зроблено далеко не все, щоб молодь могла прочитати і побачити на екрані справді яскраві твори, які б захоплювали її і звеличували працю хлібороба.

Виступи деяких газет, молодіжних редакцій радіо і телебачення не завжди відзначались глибоким аналізом висвітлюваних фактів, серйозними узагальненнями, довірливим тоном у розмові з юнацькою ауди-

торією. Журналісти молодіжних видань і програм не завжди вміли відшукати типові загальнозначимі явища в житті молоді села, а в другій половині 80-х років захопилися сенсаціями, в той час як молоді потрібні виступи вражаючі, які приковували б увагу до актуальних проблем, мобілізували б громадську думку на боротьбу з недоліками і негативними явищами, які були в нашому житті.

В реферованому розділі аналізуються основні шляхи підвищення культурно-технічного і професійного рівня молоді:

- оволодіння технічними спеціальностями;
- функціонування шкіл передового досвіду на базі кращих трудових колективів і господарств;
- діяльність клубів молодих передовиків виробництва;
- проведення трудових конкурсів на кращого за професією.

Підвищення культурно-технічного і професійного рівня молоді було одним з важливих факторів зростання її активності в сільськогосподарському виробництві. Аналіз даних підготовки механізаторських кадрів досліджуваного періоду дає можливість зробити висновок про те, що їх підготовка не носила стабільного характеру і сильно коливалася в розрізі окремих років, але все ж мала тенденцію до неухильного підвищення. Підготовка механізаторських кадрів не пов'язувалася належним чином з турботою про їх закріплення в господарствах. Щорічно з сільськогосподарських підприємств в більшості областей України вибувало до 20% механізаторів¹. Причини тут були різні. Суттєвою причиною великої плінності механізаторів села було незадоволення оплатою праці. Заробітна плата у сільських механізаторів була на 30-50% нижчою, ніж у промислового працівни-

1. Лукинов И.И. Труд в сельском хозяйстве // Идеино-воспитательная работа на селе в современных условиях. - Киев., 1980. - С.34.

ка¹, хоч умови праці були набагато гіршими.

Забезпечити повністю господарства кадрами механізаторів на кінець 80-х років не вдалося. Рух сільської молоді за оволодіння технічними спеціальностями сприяв активізації підготовки механізаторських кадрів. На початок 1990 р. чисельність трактористів-машиністів, трактористів і комбайнерів в колгоспах, радгоспах і міжгосподарських сільськогосподарських підприємствах в Україні віком до 30 років становила 132042 чоловіки, що складало 22,9% від їх загальної кількості². З них за рівнем кваліфікації перший клас мали 15626 чоловік, другий клас - 35038 чоловік, третій клас - 79989 чоловік, і не мали класу - 1389 чоловік³.

Ілюструючи на великому фактичному матеріалі діяльність шкіл передового досвіду, клубів молодих передовиків виробництва, автор показує і недоліки, які в певній мірі впливали на ефективність їх роботи. Насамперед це стосувалося надмірної заорганізованості в їх діяльності.

Особливою популярністю в сільській молоді користувалися трудові конкурси на кращого за професією. Це така форма прояву трудової майстерності, яка найбільше всього відповідає специфіці молоді. В 60-80 рр. в конкурсах на кращого за професією брала участь технічно грамотна молодь і змагалась вона на складних, високопродуктивних машинах і апаратах. Це була яскрава, емоційна форма пропаганди сільських професій. Для їх проведення виділяли кращі поля, ферми, ділянки, в журі конкурсів брали участь відомі вчені, досвідчені

1. Кобыгин А.А. Фермерское хозяйство в США.-Москва., 1989.-С.181.

2. Проблемы молодежи и молодой семьи. Статистический сборник.-Москва., 1989.-С.183.

3. Там же.-С.186-187.

спеціалісти, передовики й новатори виробництва.

Конкурси професійної майстерності молодих трудівників села показали свою високу ефективність. Вони організовувалися як в рамках господарств, так і в масштабах районів, областей і всієї республіки. В деяких господарствах серед певних представників масових професій конкурси проводилися щорічно¹. Суть конкурсу полягала не лише в тому, щоб визначити кращого. Потрібно показати десяткам, сотням, тисячам, за рахунок чого, яких зусиль, знань саме ця людина стала першою. У 80-х роках в конкурсах професійної майстерності брала участь сільська молодь з 14 спеціальностей агропромислового комплексу².

На основі конкретного фактичного матеріалу показується трудовий внесок молоді в усі галузі сільськогосподарського виробництва. В 60-80 рр. в усіх областях республіки передові молодіжні колективи досягали 60-80-ти центнерних врожаїв кукурудзи з гектара, 500-центнерних врожаїв цукрових буряків, добивалися 4-5-тисячних надобів молока в рік від кожної корови. Юнаки і дівчата прагнули з максимальною віддачею використовувати землю, техніку, добрива, ефективно застосовувати досягнення науки і передової практики, вести зразкову культуру землеробства.

Особливо вагомий внесок зробили молоді українські хлібороби в розв'язання зернової проблеми. Творча думка, знання, звитяжна праця допомагали їм переборювати труднощі, добиватися високих результатів праці. В 1977 р. більше 250 молодих комбайнерів намолотили

1. Державний архів Черкаської області, ф.П-5219, оп.І, спр.890, арк. 70; спр.943, арк.69; оп.4, спр.36, арк.32; Ткачук Г.І., Андрушко В.К. Інтенсифікація в дії.-Київ.,1975.-С.41.

2. Идеологическая работа: опыт перестройки.-Київ.,1989.-С.226.

понад 10 тисяч центнерів зерна кожний¹. Всій країні було відоме ім'я молодого комбайнера з колгоспу ім. Карла Маркса Каховського району Херсонської області Тетяни Стрижак. В 1977 р. вона намолотила майже 18 тисяч центнерів зерна, в 1978 - 21700, а в 1979 р. вона видала з бункера свого комбайна 24 тисячі центнерів зерна. Під час жнив 1980 р. вона щоденно намолочувала 100-110 тонн хліба.

В 60-80 рр. ланки буряководів систематично поповнювалися молоддю, що було закономірним явищем. Складна технологія вирощування цукрових буряків, досить високий рівень механізації потребували ґрунтовних знань з біології, вміння управляти складними сільсько-господарськими машинами. Самих високих успіхів у виробництві цукрової сировини досягали молоді вінничани. У цій області зростала кількість колективів, які застосовували прогресивні технології обробітку і збирання цукрових буряків з мінімальними затратами ручної праці. В 1978 р. порівняно з початком 70-х років кількість таких ланок збільшилась у 8, а площа, яку вони обробляли, - у 12 разів².

Ланковому механізованій ланки з колгоспу ім. Суворова Дашківського району Черкаської області О.Н. Парубку належить пріоритет у розв'язанні однієї з найважливіших хліборобських проблем: за будь-яких погодніх умов одержувати гарантований на кожному полі і в будь-якому господарстві врожай. Досвідом його роботи цікавилися спеціалісти ряду зарубіжних країн. В 1981-1986 рр. очолювана ним ланка одержувала щороку в середньому по 540 центнерів цукрових буряків з гектара, або по 60 центнерів цукру. Її продукція була найдешевшою в країні. Колектив ланки складався з механізаторів першого класу,

1. XXIII з'їзд ЛКСМУ. Документи і матеріали.-Київ., 1978.-С.76.

2. Державний архів Вінницької області, ф.П-457, оп.15, спр.7, арк.94.

деякі з них мали вищу і середню спеціальну освіту.

В досліджуваний період відбулися позитивні зміни у ставленні чоловічого населення до роботи в тваринництві. Технічна оснащеність тваринництва сприяла залученню на молочнотоварні ферми юнаків. В деяких областях (Вінницькій, Полтавській, Хмельницькій, Черкаській) працювали молодіжні колективи юнаків-доярів. Юнаки-дояри займали призові місця на конкурсах майстрів машинного доїння. В 60-х роках найвищих надоїв молока на Хмельниччині добивався молодий дояр з колгоспу ім.Суворова Ізяславського району С.Пундик¹. У 80-х роках рекордних надоїв на Полтавщині досягав майстер машинного доїння колгоспу "Прапор комунізму" Решетилівського району М.Степанов. У 1985 р. він надоїв від кожної закріпленої за ним корови по 8000 кілограмів². Професія дояра для багатьох юнаків ставала такою ж престижною, як тракториста чи шофера.

Названі молоді передовики і новатори виробництва, які своєю працею зробили вагомий внесок в розвиток сільського господарства: механізатор О.Покотилів, кукурудзовод М.Чорба, буряковод М.Вдовцов, тваринниця Н.Негерей та інші.

В розділі проаналізовані причини, які гальмували трудову активність молоді. Наприклад, у молодих буряководів були проблеми, які не завжди і в усьому залежали від них. Щорічно виникали тертя з цукроварами. На цукрових заводах при аналізі сировини робили необгрунтоване зниження, оскаржити яке було неможливо. Нерідко виходило, що господарства несли втрати від бурякового поля, а цукровари були у виграві, виконували плани, мали прибуток.

1. Державний архів Хмельницької області, ф.П-862, оп.12, од.зб.8, арк.128.

2. Мотієнко Я. Зоряниці Михайла Степанова.-Радянська Україна.-1985.-29 грудня.

Подібні відносини склалися у буряководів і з механізаторами, заробітна плата яким нараховувалася від оброблених гектарів. Часто в погоні за кількісними показниками вони нехтували працею багатьох людей.

В 70-ті роки на полях з'явився новий шестирядний бурякозбиральний комбайн КС-6. Ця машина вивільнила сотні жіночих рук, працювала швидко, високопродуктивно. Проте цей комплекс мав ряд істотних недоробок, інженерних прорахунків. При збиранні комбайн залишав корені вагою менше 200 і більше 800-1000 грамів. А це десятки, а то й сотні центнерів врожаю. Та найбільша вада полягала в тому, що третину цукрової сировини комбайн калічив, відривав хвости. Така сировина не могла довго зберігатися у кагатах, гнила, втрачаючи цукристість.

У комплексі машин і знарядь, необхідних для вирощування і збирання кукурудзи, не вистачало комбінованих ґрунтообробних механізмів, котків, качаноочисувачів.

На основі аналізу фактів зроблено висновок про те, що велична за своєю суттю, самовіддана праця сільської молоді могла б бути ще значно ефективнішою, якби держава не експлуатувала природній ентузіазм молоді, а належним чином оцінювала її працю. Хоча зовні держава ніби й піклувалася про людину праці. Наприклад, в 1971-1975 рр. понад 6 тисяч молодих трудівників українського села були відзначені державними нагородами¹. Але це була лише одна сторона медалі. Протягом кількох десятиріч посилювана тенденція до боротьби всього суспільства за піднесення продуктивності праці вела до зростання експлуатації трудящих. Все це призвело до того, що, наприклад, у 80-ті роки в Україні фактично 70% заробленого трудівником йшло в

1. Соломко Е.Т. Аграрна політика КНРС в дії.-Київ.,1980.-С.153.

кишеню держави і тільки близько 30% - на оплату праці¹. Соціалістична держава виявилася насправді експлуататором найширших мас трудящих.

Могутня й широка, постійно посилювана ідеологізація значення трудового суперництва відвертала молодь від думки: а на кого ж насправді вони віддавали свою трудову енергію? Селянство було найексплуатованішою частиною населення з боку держави, перебувало у значній нерівності порівняно з іншими категоріями трудящих протягом тривалого періоду, включаючи і 80-ті роки.

В 60-70 рр. в ланках і бригадах колгоспів і радгоспів широко застосовувалась практика оплати праці лише за загальними показниками, суцільними списками, де виводилися середні і загальні цифри. Наслідки ж індивідуальної праці кожного у такому разі не враховувалися. Цей негативний досвід іржею в'їдався в життя всього українського суспільства.

Розвиток прогресивних форм організації праці, перехід сільськогосподарства на нові форми господарювання, на думку автора дисертації, сприятимуть виникненню і поширенню змагання у формі конкуренції. Воно може виражатися, зокрема, в боротьбі за найбільш вигідні замовлення держави і інших споживачів сільськогосподарської продукції, в ліквідації в примусовому порядку тих колективних господарств, які не можуть ефективно використовувати землю з передачею чи продажем їх майна тим, хто це може зробити краще. Така конкуренція, безумовно, може стати одним з головних стимулів високопродуктивної праці в сільському господарстві.

У висновках узагальнено основні підсумки дослідження, сформульо-

вано деякі рекомендації.

Всебічний аналіз участі молоді в сільськогосподарському виробництві України в 60-80 рр. дозволяє сформулювати ряд висновків і рекомендацій, які можна було б врахувати при реалізації сучасної аграрної політики. При цьому необхідно виходити з того загальновідомого факту, що з сільським господарством в тій чи іншій мірі зв'язані самі життєві інтереси держави. І від того, як будуть складатись справи в галузі сільського господарства, залежатимуть умови діяльності людей і в інших сферах економіки країни.

Сільська молодь брала саму дійову участь у вирішенні завдань аграрної політики. Вона трудилася на всіх ділянках сільськогосподарського виробництва, визначала майбутнє села. На полях і фермах, садах і виноградниках вона своєю самовідданою працею примножувала могутність нашого народу. І це було самим яскравим свідченням глибокого розуміння молодими людьми свого обов'язку і своєї ролі в житті суспільства.

В Україні вироста ціла плеяда молодих трудівників села. В колгоспах і радгоспах сформувалися визнані майстри сільськогосподарського виробництва, яких характеризували творчий пошук, новаторство, широке застосування досягнень науки і передової практики, високі виробничі показники. Серед них відомі всій країні трудівники, як К.Боровик, К.Гулій, І.Костенко, Ю.Лендюк, Л.Молдаван, Н.Москалюк, О.Парубок, О.Покотилів, М.Пріхно, Р.Пасічник, М.Савчин, Т.Стельмах, Т.Стрижак і інші. Їх трудові досягнення, велика громадська і державна діяльність свідчили про високі моральні якості молодих хліборобів, свідоме ставлення до праці, готовність сповна віддати свої

сили і свою молоду енергію праці на землі.

Досвід багатьох країн світу, де селянин є шанованою, престижною фігурою, свідчить про те, що підходити до вирішення виробничих питань необхідно через соціальний розвиток села. Щоб не було так, що люди покидають село, умови проживання в сільській місцевості повинні бути не гіршими, ніж в місті. Селяни навіть повинні мати в цьому плані переваги над жителями міст, оскільки праця їх іншого характеру, ніж в місті. В центрі аграрної політики повинна бути людина. Інакше які б ресурси не направляти в сільське господарство, вони не дадуть належних результатів, якщо не потурбуватися про людину, умови її праці і життя. Тільки тоді, коли селянин відчує до себе справжню турботу, він отримає могутні стимули для розвитку трудової активності. Про це свідчив досвід передових господарств республіки. В такі господарства зверталися з листами прийняти на роботу переважно молоді люди самих найрізноманітніших професій з усіх куточків країни.

Але таких господарств було небагато. За рівнем медичного, торговельного, побутового, транспортного, культурного обслуговування село все ще значно відстає від міста. Українське село потребує великої державної підтримки, його жителям іноді не вистачає елементарного. Відродження малих сіл, створення там нормальних умов життя, праці й відпочинку – справа велетенська, яка вимагає величезних зусиль держави і громадськості. В цьому плані дуже важливим завданням є налагодження еквівалентного обміну між містом і селом, зімкнути існуючі ножиці між цінами на промислову і сільськогосподарську продукцію. Рівень цін на матеріально-технічні ресурси і послуги, з одного боку, на сільськогосподарську продукцію – з іншого, повинен контролюватись державою в умовах самої широкої гласно-

сті. Індекс цін на продукцію сільського господарства і на матеріально-технічні засоби для сільського господарства необхідно обнародувати кілька разів в рік.

Творча праця залежить від технічного рівня виробництва, кваліфікації працівника. Необхідно удосконалювати саму сільськогосподарську техніку. Комбайни, що вироблялися у колишньому Радянському Союзі, - чи не найгірші в світі, через те при збиранні врожаю втрачали мільйони тонн зерна. На полях України уже працюють кілька десятків машин, придбаних у Німеччині, США, Франції, Англії. Вони забезпечують значно вищий рівень збирання врожаю. Треба вести активні підготовчі роботи до налагодження випуску перших українських зернових комбайнів. Дніпропетровськ, Тернопіль, Харків, Херсон - ось поки що ті міста, де є найбільші можливості найближчим часом дати таку необхідну нашій хлібній державі відповідну техніку.

Розглядаючи проблему участі молоді в сільськогосподарському виробництві дуже важливо правильно визначити ті економічні і моральні важелі, які здатні вирішити її найбільш ефективно і надійно. На думку автора, треба звернути увагу керівних органів до здійснення справедливого принципу розподілу по праці, оскільки він несе в собі не тільки економічний, але і величезний виховний потенціал. Характер розподілу визначає оціночні міркування про справедливе і несправедливе, багато інших моральних суджень, орієнтації, ставлення. Людина повинна бути впевнена в тому, що, працюючи краще, вона буде жити краще, буде багатшою. Чому, наприклад, не мала великого успіху пропаганда передового досвіду, досягнення маяків виробництва? В значній мірі тому, що люди знали, як не працюй, як не старайся, а заробіток його регламентований "від" і "до". Самовіддана праця людей не приводила до поліпшення їх життя, їх сподівання не

справджувалися, дані їм обіцянки не виконувалися. Грошова і натуральна винагорода повинна відповідати мірі праці. Єдиним критерієм тут може бути тільки одне – зароблена вона чи не зароблена.

Коли принцип розподілу по праці ігнорується, тоді насаджується зрівнялівка. Зрівнялівка в оплаті праці, "виводилівка" заробітної плати витрує у людини вміння і бажання працювати, вчитися і старатися. Зрівнялівка загубила таланти і піднесла до рівня "як всі" п'яничок, нікчем, ледарів і довела Україну до імпорту сільськогосподарської продукції із держав, що мають менше від неї історичного хліборобського досвіду і землі на душу населення. Міцні, активні, працюючі практично не мали шансів вискочити з кола зрівнялівки – цей тип особистості став вимирати, не знайшовши попиту і застосування. Необхідно, щоб система спонукала сама: людина повинна розуміти, "за що" вона буде старатися. Потрібне змагальне суспільство: нехай проявлять себе сильні лідери, вони потягнуть за собою інших. Життя переконує, що єдино вірний шлях – це шлях вільної, конкурентної праці, стимулювання мотивації до праці.

Напружена, творча праця тільки тоді приносить задоволення, коли вона одержує громадське визнання. Молодь дуже сприйнятлива до вмілого використання матеріальних і моральних стимулів. Зміст їх полягає в тому, щоб зміцнити авторитет кращого молодого трудівника або молодіжного колективу, посилити прагнення для досягнення нових успіхів, ставити перед собою конкретну мету і неодмінно добиватися її, працювати результативно. Однак в останні роки досліджуваного періоду по суті було відставлено саму ідею відзначення осіб, які добивалися видатних успіхів у праці. Змінився підхід і до системи стимулювання високопродуктивної і високоякісної праці. Вважається, що при переході до ринкової економіки взагалі недоречно говорити

про моральне заохочення — все вирішують гроші. Але це дуже недалекоглядна тенденція.

Дійсно, система відзначення кращих людей суспільства не потребує політичного забарвлення. Просто ніколи не було, та і не буде такого поняття, як соціалістична праця. Вона або є, або її немає зовсім. Досвід розвинутих капіталістичних країн застерігає від категоричного неприйняття моральних стимулів до праці. Для стимулювання трудової активності там активно використовують "дошки пошани", "почесні грамоти". І все це при умові незрівнянно вищих, ніж у нас, заробітках. Професійна корисність піднесена там в ранг найважливіших достоїнств. У селі, де всі на виду, навіть у теперішніх складних умовах, молоді далеко не байдуже, як ставиться до неї громада, як цінують її майстерність, сумнінність. Усе краде з практики стимулювання хорошої праці в трудових колективах необхідно взяти на озброєння в нових умовах господарювання, оточувати увагою передовиків праці, пропагувати їх передовий досвід.

Треба підняти моральний престиж кожної сільської професії. В засобах масової інформації слід краде утверджувати авторитет сумлінної, чесної, високопродуктивної праці, яскравіше розповідати про новаторів виробництва. Ніхто не ратує за повернення стандартних сюжетів — але необхідно показати майстра і його справу. Не можна відбирати у молоді потребу у високих ідеалах, паплюжити відомі імена героїв праці, якщо ми хочемо, щоб вона продовжувала краді традиції трудівників села.

Очевидно нам потрібно зробити практичні висновки з тієї великої і досить дійової пропагандистської роботи громадськості і засобів масової інформації, яка десятиліттями проводиться в США по наданню фермерам і всьому сільському життю привабливого вигляду. В не-

злічених літературних творах, театральних постановках, кінофільмах, пресі, піснях стилю "кантрі" вихваляється сільський устрій життя і можливість успішної діяльності фермерів. Звеличується самостійність фермерів, їх незалежність в прийнятті рішень, практичність, здатність піти на певний ризик. Багато пишеться і говориться про безкорисливість фермерів, їх благородство, про чесну конкурентну боротьбу, про те, що фермери - кращі люди американського суспільства. Важко знайти в нашому сільському господарстві таку професію, яку по своїй популярності можна було б зрівняти з процвітаючим сімейним фермером або головним героєм незчисленних вестернів - ковбоем (тобто, просто-напросто, пастухом).

Протягом багатьох десятиліть в нашій країні в наукових працях, в підручниках з політичної економії соціалізму і з економіки сільського господарства безапеляційно утверджувалася теза про безперечну перевагу великих сільськогосподарських підприємств, які забезпечують необмежений простір для концентрації праці і техніки, що, за усталеним в радянській економічній науці постулатом, є найважливішою умовою підвищення ефективності виробництва.

Принципові зміни в суспільній думці почали відбуватися з другої половини 80-х років. В самому кінці 80-х років почала утверджуватися багатоукладність сільської економіки, поруч з колгоспами і радгоспами почали набирати права громадянства і інші форми господарювання. Тим самим створювались серйозні передумови для подолання відриву відчуження сільського трудівника від землі, яка перетворилася, по суті, з загальнонародної в нічию, казенну власність. Головне в нових формах господарювання - перетворення селянина з поденника, з міфічного в реального господаря виробництва, де панує матеріальна і моральна зацікавленість, самостійність, вільна конкуренція.

Розвитку активності селянства, і, зокрема, молоді, сприяла б стратегія і тактика розвитку сільського господарства, тобто аграрна програма як найважливіший державний документ. На жаль, такого документа державної ваги немає. При його підготовці доцільно об'єднати все цінне, що є в аграрних програмах різних політичних партій і рухів, опрацювати зорієнтовану на майбутнє програму розвитку продовольчої сфери, чітко окреслити її соціальні, економічні, політичні, психологічні та інші аспекти. Спочатку потрібно розв'язати докорінну проблему часу - відродити справжнього власника землі, невтомого й мудрого господаря, спроможного годувати себе і людей. Аграрна політика не повинна бути ні чисто колективною, ні чисто фермерською. Вона має передбачати поєднання різноманітних форм власності і господарювання. Всі форми власності повинні бути рівноправними. І для цього їм треба створювати всі умови. А право на існування і підтримку має будь-яке підприємство і господарство незалежно від форм власності, розміру і назви, яке відповідає господарським інтересам селян і держави і успішно функціонує. Важливим питанням аграрної політики має бути не пріоритетність якихось форм власності чи господарювання, а забезпечення його паритетності в розвитку з промисловістю.

Нові умови господарювання вимагають формування у молоді нового економічного мислення, почуття господаря. Почуття господаря приходить разом з реальним правом людини на землю, розподілу використаня результатів праці. Це відкриває перед сільською молоддю широкі можливості для ініціативи, діловитості, трудової активності. Почала змінюватися психологія людей, стало приходити розуміння справжнього господаря, який має жити з прибутків від власної праці. Заставити людину працювати добре дуже важко, треба, щоб вона сама за-

хотіла це робити. А для цього вона повинна знати мету, заради якої вона працює. Економічні методи діяльності дають просто дивовижні наслідки. І якщо молоді, компетентні, творчі, повні сил і енергії люди стануть власниками земельних масивів - то це буде шлях до відродження справжнього господаря землі - годувальника країни.

Україна на державному рівні заявляє, і це цілком правильно, про повернення на її територію депортованих народів. В той же час дуже повільно створюються належні умови для того, щоб своя молодь трудилася в сільському господарстві. В плані консолідації сільської молоді доцільним було б створення і діяльність її як громадської організації країни. Її метою могло б стати сприяння вихованню трудолюбивої, культурної, освіченої людини; розвиток ініціативи молодих, підтримка розробок їхніх раціоналізаторів і винахідників, пропаганда і впровадження в практику передового сільськогосподарського досвіду.

В нових умовах господарювання особливе значення набуває поліпшення підготовки спеціалістів у вищих і середніх спеціальних навчальних закладах. Ні для кого не таємниця, що чимало жителів міст, які не знають села і зовсім не мріють працювати в сільському господарстві, йдуть в ці навчальні заклади ради дипломів. Вступні екзамени вони здають, як правило, успішніше, ніж сільські абітурієнти. Якщо врахувати, що останніх обганяють по балах і абітурієнти з міст районного підпорядкування і селищ міського типу, яких приймальні комісії відносять до категорії "сільських", то стане ясно, як мало в аудиторіях тих, хто міцними коріннями зв'язаний з землею. Було б правильно, якби навіть при меншій кількості балів перевага віддавалася б абітурієнту з села, з глибинки. Це не єдина перепона для тих, хто гониться лише за дипломом. Для оволодіння практичним

досвідом в сільськогосподарських навчальних закладах створені навчальні господарства. Та якщо раніше в них роботу виконували студенти, то тепер – наймані робітники. До того ж результати господарювання в цих навчальних господарствах бувають нижчі, ніж в звичайних сільгоспідприємствах. Але ж студентська праця в навчальному господарстві – не тільки наочні уроки отримання високих врожаїв.

Це "природний відбір" молоді до селянського життя. З кожним днем життя висуває нові, ще більш складніші та відповідальніші завдання, успішна реалізація яких значною мірою залежить від ефективного використання особистих якостей кожної людини. Суспільство потребує такого громадянина, який вміє жити і працювати в умовах господарської самостійності, в обстановці зростаючої економічної і соціальної відповідальності за себе і країну. Час вимагає творчого підходу до справи, ініціативи і пошуку на кожному робочому місці. Невичерпні сили і допитливий розум сільської молоді України, її постійний інтерес до всього нового, передового допоможуть розв'язати весь комплекс масштабних завдань розвитку сільського господарства, що стоять перед її народом. Сучасна сільська молодь сприймає кращі трудові традиції селянства, все цінне з традицій свого народу. Перед нею стоять великі і відповідальні завдання по зміцненню економічної могутності держави. В недалекому майбутньому Україна має стати одним з головних виробників продуктів харчування і забезпечувати ними не тільки своє населення, а принаймні ще однієї такої країни. Доброю гарантією цього є її геополітичне становище та природні фактори, а головне – талановитий, працьовитий український народ, який упродовж багатьох віків не був господарем на своїй землі, а нині може і бажає ним стати.

Основні положення дисертації та результати дослідження викладе-

ні у 72 опублікованих роботах, пріоритетними серед яких є:

2. СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Монографія:

Підготовка молоді України до праці в сільському господарстві. 1980-1994.-Хмельницький.,1995.-6,5 др.арк. Рец.: Матеріали ІХ-ої Попільської історико-краєзнавчої конференції.-Кам"янець-Подільський.^{1995:} Прибузька зоря (Хмельницький).-1995.-20 липня.

Брошури:

За ленінським кооперативним планом (в співавторстві).-Хмельницький.,1982.-2,5 др.арк. (на рос. мові).

У пам"яті народній (в співавторстві).-Хмельницький.,1983.-2,5 др.арк.

До нових рубежів комуністичного будівництва (в співавторстві).-Хмельницький.,1984.-2,04 др.арк.

Актуальні питання історії України. (Навчальний посібник).-Хмельницький.,1995.-2,5 др.арк.

Статті:

Плече брата // Хлібороб України.-1977.№4.-0,2 др.арк.

Шефська допомога робітничого класу працівникам сільського господарства УРСР в роки дев"ятої п"ятирічки // УІЖ.-1977.№6.-0,7 др.арк.

Робітниче шефство (в співавторстві) //Хлібороб України.-1978. №6.-0,2 др.арк.

З досвіду шефства робітничого класу УРСР над селом у 1971-1975 рр. //УІЖ.-1978.№9.-0,5 др.арк.

Важлива подія в житті колгоспного села (в співавторстві) //УІЖ.-1979.№11.-0,4 др.арк.

Наміченим курсом //Хлібороб України.-1979.№11.-0,2 др.арк.

Шефська допомога робітничого класу Української РСР працівникам

сільського господарства в 70-ті роки // Робітничий клас СРСР в умовах розвинутого соціалізму. Матеріали Всесоюзного симпозиуму. Київ., 28-30 березня 1979 року. Частина 3.-Київ., Наукова думка, 1980.-0,8 др.арк. (на рос. мові).

Забезпечена старість (в співавторстві) // Хлібороб України.- 1981.№2.-0,4 др.арк.

Музей історії колгоспу "Україна" Городоцького району Хмельницької області (в співавторстві) // УДж.-1981.№11.-0,4 др.арк.

Голос минулого і сьогодення (в співавторстві) // Соціалістична культура.-1982.№7.-0,4 др.арк.

У колгоспі - 500 механізаторів (в співавторстві) // Механізація сільського господарства.-1983.№5.-0,4 др.арк.

Сім'я орденоносної Летави (в співавторстві) // Хлібороб України.- 1984.№7.-0,4 др.арк.

Трудова школа інтернаціоналізму // Хлібороб України.-1987.№10.- 0,4 др.арк.

Славний ювілей колгоспу (в співавторстві) // Механізація сільського господарства.-1988.№3.-0,2 др.арк.

Син землі (в співавторстві) // Хлібороб України.-1988.№4.- 0,4 др.арк.

І для сім'ї, і на ринок (в співавторстві) // Тваринництво України.-1988.№10.-0,4 др.арк.

Завітайте в Лісоводи (в співавторстві) // Соціалістична культура.- 1988.№12.-0,2 др.арк.

60-річчя МТС (в співавторстві) // УДж.-1988.№11.-0,6 др.арк.

100-річчя М.О.Озерного (в співавторстві) // Кукурудза і сорго.- 1990.№3.-0,4 др.арк. (на рос. мові).

Відважний працює, талантом (в співавторстві) // Сільські обрії.-

1990. №.-0,5 др.арк.

Де ж знайти наречену? // Земля і люди України.-1995. №2.-0,4 др.арк.

Подвиг села // Земля і люди України.-1995. №2.-0,4 др.арк.

Звитяжна доля // Земля і люди України.-1995. №3.-0,4 др.арк.

Подвиг тваринників України // Тваринництво України.-1995. №.-0,3 др.арк.

Сільська молодь Хмельниччини.1960-1990 роки // Поділля і Волинь у контексті історії українського національного відродження. Науковий збірник.-Хмельницький.,1995.-0,3 др.арк.

Тези:

Молодіжна політика колгоспу імені Ілліча Старокостянтинівського району Хмельницької області // У Всеукраїнська конференція "Розвиток історичного краєзнавства в контексті національного і культурного відродження України". Тези доповідей та повідомлень.-Київ-Кам"янець-Подільський.,1991.-0,2 др.арк.

Людина високого обов'язку // Духовні витoki Поділля: творці історії краю. Частина I. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції 9-11 вересня 1994 р. м.Кам"янець-Подільський.-Хмельницький.,1994.-0,4 др.арк.

М.А.Марцун - людина трудової слави // Житомир в історії Волині і України. Тези Всеукраїнської наукової краєзнавчої конференції.-Житомир.,1994.-0,4 др.арк.

Соціальний розвиток села і закріплення молоді в сільськогосподарському виробництві // Південь України і складання української державності: історія і сучасність. Тези доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції 26-27 травня 1994 р. м.Одеса. Частина I (секції I,2).-Одеса.,1994.-0,3 др.арк.

Grigorenko A.P. Youth Participation in Agriculture of Ukraine: Problems. Lessons. (1960 - 1980's).

Thesis for the Degree of Doctor of Historical Sciences on speciality 07.00.01. - history of Ukraine, the Institute of the History of Ukraine of the National Academy of Sciences (NAS) of Ukraine, Kiev, 1995.

The manuscript of the thesis is submitted in which for the first time in historiography the topical problems of preparing young people for labour in agricultural production, organization of labour of the rural youth, the forms and methods of their participation in agrarian production are analysed. It is determined that the participation of young people in this branch of economy could have been of greater importance if the state had pursued a distinct and consistent agrarian policy. Some recommendations aimed at the activization of youth labour in agriculture are proposed.

Григоренко А.П. Участие молодежи в сельскохозяйственном производстве Украины: Проблемы. Уроки. (1960-1980-е гг.).

Диссертация на соискание ученой степени доктора исторических наук по специальности 07.00.01 - история Украины, Институт истории Украины НАН Украины, Киев, 1995.

Защищается рукопись диссертации, в которой впервые в историографии проанализированы актуальные проблемы подготовки молодежи к труду в сельскохозяйственном производстве, организация труда сельской молодежи, формы и методы ее участия в аграрном производстве. Установлено, что участие молодежи в этой отрасли экономики могло бы иметь еще большее значение, если бы государство имело четкую и последовательную аграрную политику. Предлагаются некоторые рекомендации, направленные на активизацию труда молодежи в сельском хозяйстве.

Ключові слова:

Сільська молодь, професійна майстерність, сільськогосподарське виробництво, цілорічна зайнятість, аграрна політика.

Григоренко

БЕРЕСА

УУУУУ

